

sčazce pó žiwiznje

Wót krotkego wulěta familije až k dnjownej turje – Wilddi za kuždu góžbu

Lieberoser Heide

Eksploziwne derbstwo

Luboraska góla rozpšestrěwa se na 25.500 hektarach. Wót 1942 do 1992 jo wjeliki žěl płoniny służył ako wójańske zwucowanišćo. Pó wótšěgnjenju wójska jo zwostał do dalokeje měry njedotyknjony, ale z wójowańskimi srědkami wobšěžony wobceřk.

Jadnorazna řednosť pširody

Wobceřk žiweje pširody Luboraz jo wuřšoba Luboraskeje góle – w Nimskej jadnorazna krajina. Niži howac njelaže bagna a jazory tak blisko suchych błomjenjow a wrjosatych płoninow. How móžomy wobglědowaś, kak se pširoda wroša na něga mócnje pšez cłowjeka pregowanu płoninu a twóri nowe žywjenje.

Swět pširody

„Die Naturwelt Lieberoser Heide GmbH” jo se stajiła ako nadawk, spšistupniś woglědajucym řednosť a wjelerakosć Luboraskeje góle. Projekt regionalnego wuwisa spěchujo turizm pšijazny pširože, wetom až twóri na pšikład nowe sčazki za kólasowanje a drogowanje.

...njama žeden cil.

...dajo ředkim a
płošywym stwórjen-
jam schow.

...jo pózedane
městno.

Žiwizna – co to jo?
Žiwizna...

...se stawnje
pšeměnja.

...se pšecej zasej
nowo wunamakajo.

...njedajo se
planowaś.

Buźćo witane na sćaźce pśez źiwiznu!

My, „Stiftung Naturlandschaften Brandenburg – Die Wildnisstiftung”, smy se założyli 2000, aby zmóžnili na něgajšnem wójańskem zwucowanišću wuwiše źiweje pśirody. Te stare, pśewažnje sowjetske, wójańske zwucowanišća maju tu wósebnosć, až su wjelgin wjelike a njejsu rozrězane pśez zjawne drogi. Z tym mógu se wuwijaš wjelike, zwi-sujuće źiwiznowe płoniny. Pśez lodowu dobu peregowane krajiny a historiske formy wužywanja su stwórili wjelerakosć biotopow, kótarež zmóžnjaju młogim družynam żywjeński rum – mjazy teke rědkim a šćitanym.

Na źiwiznowych płoninach Luboraz wótcakuju Was šyroke wótwórzene płoniny, pisane kwiśonkowe pśestrěńce, śiche jazory, zaguslowane bagna a pśirodne góle – krajina, kótaraž Was rozbuźijo.

Namakajšo na sćaźce pó źiwiznje fascinaciju źiweje pśirody!

Strony šćitaneje pśirody pśešězone pśez wójowańske srědki

Dokulaž laže płoniny źiwizny na něgajšnych wójańskich zwucowanišćach, jo how wjele měštnow pśešězonych pśez stare wójowańske srědki. Jano na gólnych smugach šćitajucych pśed wognjom a na drogowańskich sćažkach su municiju dopólnje wótwónoželi.

Za derjeměše cłowjeka a pśirody: Wóstańšo na kuždy pad na wóznamjenjonych drogach.

How pśi Górskem jazorje - Bergsee - móžośo z pitśku gluki wobglědowaś wśake wódne ptaški.

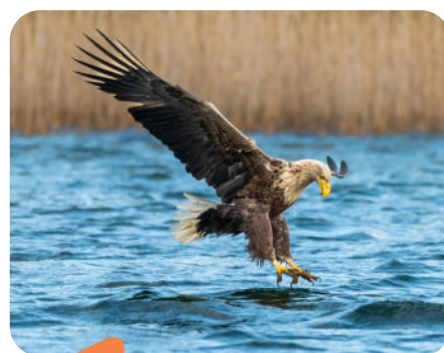
Pórik šwonow z gjarbikom seda na Górskem jazorje na jajach a zašćituju sedański rewěr pśed drugimi šwonami.

Šytawy pśebywaju cesto w sćinje a brože pśez płonu wódu, stawnje pytajucy za rybami, amfibijami a mušlami.

Rybjecego hodlarja pózmkajomy pśi Górskem jazorje ako góśća pytajucego za carobu. Z bytšyma wócyoma wułykujy za rybami, nježli se garnjo do jazora, aby jadnu pópadnuł.

Pó zuku pśi lětanju pódobnem na klinkanje pomjenjone šalkacki wusejźiju swóje młode w źěrach bomow, kótarež namakaju we wokolinje Górskego jazora.

Rybacka spóznajoš nejlěpjej pó jogo wołanju, gaž leši póspóromje smugi sćiny. Casy móžośo jogo teke wobglědowaś, gaž sejži na gałuzu.

Mórski hodlar
Kral wětšow sejži cesto na wjelikem starem bomje a wobglědujo tšojenje abo kružy na njebju.

W bagnišćach se wjele tšoj

Reptilije stoje w bagnišćach pšed wupominanjami. W chłodnej wokolinje pógibuju se zwěřjeta z měnjateju temperaturu pómałčej nježli na šopłem pěsku a wrjosowiščach.

Šopłota jo teke rozsudna za znjaseńje jajow: Jaja pšezżywiju jano, gaž wóstanu šopłe. Aby dostali w chłodnem bagnje dorost, wużywaju někotare reptilije trik: wobchowaju jaja w brjuše a pytaju słyńcne městna. Tak se małe reptilije rozmjej żywe narožiju.

Take pšiměrjenje wustupuju na pšikład pla gólnej jaščerice, groni se jej ovovivipar.

Bagnišćo jo wósebny żywjeński rum. How wóstanjo pšecej mokšo a radnje chłodnej ako we wokolinje.

Toš te zwěřjeta móžošo namakaš w bagnišću:

Pód lěweju klapku jo wižeš žolta libela.

Pódla togo chowa se žorawa.

Pód pšidućeju klapku móžoš nadejś

Pšawa klapka chowa wrješenicu.

Wěšte kupy

Žorawy a šwony rad sedaju na małych tšawowatych kupach, wobdanych z wódu. Tam je liški a druge rubjažne zwěřjeta tak lažko njedojšpiju.

Pytana: bydleńska žěra z wuglědom

Žěry w bomach su wažnjeje, ako by se myslil. Wóni póbituju wjele družynam móžnosći za sedanje a měwanje, teke ako spańske městna su wjelgin póžedane.

Twański mejstař žiśelc a jogo pšenajmarje

Žěry w bomach nastawaju zwětšego pšez žiśelce, kótarež twarcuju ze swójim mócnym šnapacom do drjewa. Ale teke pširoda sama je formujo: Suche gałuzy se wótlamuju, sukowe žěry gałuzow gniju. Wótwisnje wót wjelikosći pšisěguju žěry a žěrki rozdźělnych wobydlarjow. Nic jano ptaški ako žiśelce, sykorki a škórcje je wużywaju, ale teke njetopyrje, njewjericki, pjelchy, pawki, šeršenje a bruki.

Wósebne wažny za insekty jo mulm (wóstonki w žěrach). Wobgrozone družyny brukow namakaju tam carobu a městno za rozpłóženje.

Bomowe žěry w žiwiznje

W góspodářskich gólach, žož bomy rědko zestarjeju, póbrachuju bomowe žěry. A wó te, ak eksistěruju, jo wjelika konkurencja. W žiwiznowych stronach směju bomy zestarješ a tak namakajo se za kuždycke wócakowanje wótpowědna, gódna bomowa žěra.

Sčo južo jadnu nadejšli?

Suche drzewo – městno počne žywjenja

W suchem drzewje se mjerwi ze žywjenim. Wóno bituju schow, futer a twařski material za wřakorake družyny. Insekty składuju swóje jaja do škóry – jeje wenkoweje a nutsikowneje warstwy. Larwy roztwóruju drzewo. Pšez to wěžane sešeńske srědnosci wustupuju a služe wuškownemu rostlinskemu swětoju ako humus. Cesto rosćo na wuschnutem štomje nowy bom. Suche drzewo zadora wušej togo wusušenju zemje, wurownuju měnjanje temperatury a poměry wložności a tak spěchuju dobry mikroklima. Rozeznawamy mjazy lažecym suchym drzewom (pšewalone bomy) a stojecym suchym drzewom (wótemrěte, ale stojace bomy).

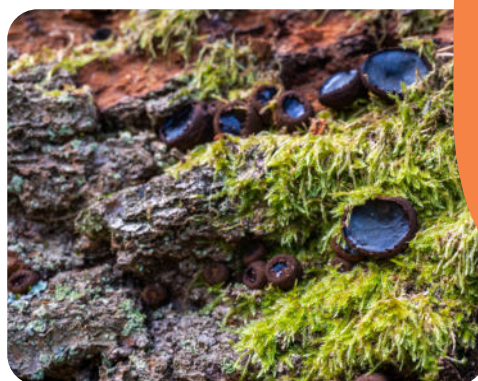
Co jo žywe w suchem drzewje?

Pód ľeweju klapku jo wižeš kšejcerwjeny kowalik.

Druga klapka wótlěwa chowa wjeliku rogatu waku.

Pód drugeju klapku wótpřawa chowa se dyzantowy kózot.

Spózy klapki napřawo jo mała rogata waka.

Suche drzewo ...

... spóznajoš cesto na wjelikich gribowych konsolach, kótarež rostu na škórje. Te pópřawne griby sejže spózy nich a roztwóruju mašizny, kenž žarže drzewo stabilne. Gaž stej lignina a celuloza wóttwarjonej, bom se pšewalijo.

Relikt lodoweje doby: Ugringowy jazor (Ugringsee)

Móžošo w dalinje spóznaš wódnú płoninu Ugringowego jazora?

Wón njejo wjeliki, ale až do 18 metrow dłymoki!

Wót lodojcow formowany

Ugringowy jazor jo nastał w lodoweje dobie a laży w krajinje kórcnych morenow. Toš te strony preguju górk, dokulaž jo lodojc how šisnuł přědk se kamiznu. Wótběgowe reny lodojcoweje wódy pšederuju kamizniny nasyp. W toš tych renach jo se nazgromažila w běgu casa wóda, a tak su nastali jazory kaž Ugringowy jazor.

Njewidobna dynamika

Jazory, kenž su dłymše ako mejtar, pokazuju typiske conowanje. Cona wótwórneneje wódy srježja rozřědujo se do tšich warstwow: Wuša warstwa se stawnje gibjo a se malsnje pšiměruju temperaturje wokoliny. Srježna, pšechadna warstwa, termoklina, pokazuju mócne spady temperatury. Nejniša, warstwa zemje, žarży konstantnje 4° C. W zymje se tam copaju ryby, raki a měkuše, dokulaž tam njemarznjo.

Wšykno se gibjo

Nazymu a nalěto wětš pšezjadno kruželi wódné warstwy. Płuny nastawajuće na dnje pšez gniše wustupuju a kislik z pówětša se zadobywa do wšych warstwow.

Kak nastawa pšírodna měšana góla?

Myslíšo-li se na typisku Bramborsku gólu, ga se Wam nejskerjej nejpjerwej pokažo wobraz chójcoweje góle. Druge družyny bomow mógu se jano šěžko namakaš. W pšírodnej měšanej góli pak rosćo wjele družynow bomow wšakorakego starstwa. Aby to spěchowali, jo se póžěl chójcow w zachadnosći reducěrowať. To dajo drugim družynam bomow městno za zasedlenje. Wětš a zwěrjeta roznosuju semje, kótarež klějo mjazy chójcami.

Tak nastawa póněcom na družynach bogata měšana góla. Škódy napórane pšez wichorojte wjedro a rozdžělné zastaranje z mašiznu a wódu daju bomam wšakorako rosć abo zawinuju, až se teke zasej ceľo pšewaliju. To se njestawa na wšych městnach rownocasnje; a se tak wustatkuju na wjelerakosć wšakorako starych a wusokich bomow. W žiwiznje směju bomy zestarješ, daniž se skóńcnje nješewaliju a daju městno młodym bomam.

W typiskich góspodařskich lěsach stoj wunosk drjewa na přědnem městnje. Toś te cyste wobstatki njejsu pak tak bogate na družynach daniž zamóžne se tak pšiměriš kaž měšane góle.

Našo nejwětše bagnišćo: die Große Zehme

Die große Zehme wopšimjejo z 34,6 hektarami nejwětšu bagnitu płoninu w Luboraskich stronach. Wóna póbituju wobgrozonym družynam wažny žywjeński rum a schow.

Kak nastanjo bagno?

Bagno nastanjo, gaž jo w zemi wódu njepepuščata, glinjana warstwa, a se twóri jazor. Pšez stawne nasešenje z wódu a njedostak kislíka se wótemrěte rostliny jano njedopoľnje roztwórjuju. Biomasa se zgromažijo ako warstwa pary, w kótarejž se zachopijo twórjenje smogorja – tak rosćo niske bagno.

Wužywanje a renaturěrowanje

Ako we wjele bagnach w Luboraskej góli su teke w Große Zehme něga pšez groble wótpušćali wódu a tam wudobywali torf. 2015 su zachopili z renaturěrowanim: Groble su se zacynili, aby žaržali wódu w bagnišću. Weto stej wogeň w góli 2022 a trajuca suchota slědnych lět bagnoju mócnje pšisajžilej.

Jano za specialistow – bagniščo

W bagnje mógu pšežywiš jano rostliny, ako wujdu ze snadneju carobinu a kisałej bagniteju wódu.

Kisałe wugbajo, až smy wunamakaárske

Aby pšežywili w kisałej, na carobinach chudej bagnowej wóže, su někotare rostliny wuwili pšeklapane strategije. Bogowe łžycki, mała bagnowa rostlinka, jo pšíklad za to. Wóna pšiwabja ze swóжими lipatymi łopjenkami insekty, kótarež wóstanu wisecy a se pó zamknjenju łopjenow spóžywaju.

Wjeliczny mały mech

Torfowe mchy srěbaju wjele raz wěcej wódy ak wucynijo jich swójski pówjerch a statkuju kaž gubica. Tak žarže toniščo mokše. Gaž mchy wótemrěju, pódnurjaju se pód wjerch wódy a twórze gromaže z drugimi zbytkami rostlinow smogoř. Pód wódu zbytki njestłaju, dokulaž njejo tam kislika.

- Wósušone bagno

Gaž se bagno wósušujo, dostanu se zbytki rostlinow a smogoř na pówjerch a chapjaju tłaš. Pši tom wustupuju wjele wuglika, pšez stolěša składowanego, ako klimje škódnivy CO₂.

- Mokše bagniščo

Intaktne bagna pónižuju wusokosc CO₂: Wóni składuju wjelike kopice wuglika w tłustych smogorjowych warstwach a póbituju młogim rědkim zwěrjetam a rostlinam schow. Weto jano hyšči 2 % nimskich bagnow jo njedotyknjone.

- Cogodla jo wóda w bagnje kisała?

Bagnowe mchy, typiske rostliny w bagnach, wuměnjaju iony. Wóni wózikowe iony wótedaju a pšiwzeju za to druge, pozitiwnje lodowane, iony ako kalcium z bagnoweje wódy. Tak wobogašuju wódu z wózikowymi ionami, z cymž jo wóna w pšiběrajucej měrje kisała.

Ščit pšed wognjom w góli we žiwej pširože

Wognje w bramborskej góli dawno žedne rědkosci wěcej njejsu. Tola jano we wuwzešnem paže nastawaju wóni na pširodnu wašnju. Něži 95 % wognjow žo slědk na cłowjeske statkowanje. Wóni wulichuju wjelike kopice CO₂ a druge grějnicowe płuny, znicyju wegetaciju a humusowe warstwy – šěžke póšěženje za wobswět.

Aby tomu zadorali, mamy na wšych našych žiwznowych płoninach zarědowane systemy ščita pšed wognjom w góli. Jich wótwardowanje słuša k centralnym nadawkam našeje załožby.

W Luborazu smy južo 2009 załožyli něži šesć kilometrow dłujku a 30 do 50 metrow šyroku, ščitnu smugu bžez wegetacije.

Dalšne napšawy w wobceřku žiweje pširody:

- załožyš městna za gaseńsku wódu a studnje
- zwucowanja z wognjoweju woboru a policiju
- rozkłaš woglědujucym tšachotu wognjow w góli a pšawe zažaržanje pši suchoše
- pšawidłowne teritorialne kontrole pši wjelikej wognjowej tšachosće w góli

Zadoraš wognjam w góli:

- žeden wótwórjony wogėń
- glědajšo na zakaz kurjenja
- wužywajšo wupokazane parkowanišća
- njespušćajšo sćažki

Pšizjawšo wognje abo njewěšte situacije naměšće pód 112!

Sukcesija – dynamiski proces

Wótwórjone pěskowe krajiny 1 twórze wuchadnišćo sukcesije. W mělnem, górućem pěsku padnjo rostlinam šěžko se zapšimnuš, dla toho jo how jano mało, derje pšiměrjonych přédnych sedlarjow. Gaž přédne sedlarje wutwórijú zacynjone kšyše, nastanu suche **blómjenišća 2**, pšedewšym z mechow, lišawow a tšawow. Typiski zastupnik jo na mórskego jěža dopominajuca slobrowita šćotka. Kórjenje rostlinow šćitaju zemju pšed eroziju. Pó tšawach wuwijaju se wětšje rostliny, pšedewšym wšake družiny wrjosa, ku gólańskim **wrjosowišćam 3**. Jich nektar jo za žiwe pcołki, mjeteliki a druge insekty wažne žřédło caroby.

How móžošo namakaš **pioněrsku gólu 4**.

Wóna póbitujo teke wětšym zwěrjetam schow a twóri žywjeńske rummy za sarnje, jelenje a wjelki. W gustych pórostkach wustupuju nisko roscece, swětło lubujuce družiny pšecej řědšej.

Kus dalej wižišo **měšanu gólu 5**, kótaraž jo pšez wjeleserakosć družynow bomow bejnje rezistentna pšesiwo inwaziji škódnikow a wognjam.

Nadejžomy how liški, sarnje a žiwjaki, teke carne žišelce a kabeje. Suche drzewo a žěry w bomach póbituju wósebne žywjeńske rummy w góli.

Na płoninach mimo wegetacije zasedluju se na pširodnu wašnju w běgu casa rostliny a zwěrjeta. Se ze wšym spokojecje družiny (přédne sedlarje) pólpšuju zemju za dalšne, se wěcej pominajuće žywe stwórnjenja. Toš tomu procesuju groni se sukcesija.

Historiska wuskokólejata zeleznica: „Błóšańska gusta“

Sćo zawupytnuli, až wježo droga južo wěsty cas pó starem zeleznicowem nasypje? How jo něga raz jězdžiła błóšańska zeleznica. Su jej teke gronili „błóšańska gusta“ abo na nimski „Bimmelguste“. Toš tu zeleznicu, z kólejowym wótstawkom jano 1.000 mm, su nejpjerwej šěgnuli kónje. Pózdzej su zasajžili mału spańnu lokomotiwu. Wót wótwórjenja teje cery w lěše 1898 jo błóšańska zeleznica transportěrowała pšedewšym wóru pšez Luborasku gólu na směr Błota a Gójacki jazor. Wót 1950 su teke na žěto jězdzece a dowolarje intensiwnje wužywali zeleznicu, kótarež zawodowe srjejišćo jo było w Tšupcu. Ale južo 1964 su ceru z Luboraza do Bělina zastajili. Šesć lět pózdzej jo se wša žětabnosć wuskokólejateje zeleznice skóńcyła.

wótwórjenje cery: 29.06.1898
cełkowna dłujkosć cery: 85 km
twańske kasty: 2.720.000 RM
wósobowy wobchad: 1898 – 1970
wórowy wobchad: 1898 - 1968 (drzewo, žywidła, skót, gnojidła, ruda, wugel, rolnikańske produkty), post (do 1930)

Houwaldowa góntwańnja

Něži 100 metrow na pódpóldnjo jo była góntwańnja groby von Houwalda. Kórta gólnistwa z lěta 1913 pokazujo pódma doma teke dubowu zagrodu. Toś ten dubowy pórostk jo žinsa hyšći direktnje w bliskosći derje spóznaś. W tom „góntwańskem domje“ jo groba pśenocował z góscimi a familiju. Jěze a piša za góntwine zgromažeństwo su librowali direktnje z kněskego domu w Tšupcu. Žinsa namakajomy hyšći zachod do lodoweje piwnice góntwańnje pśi Große Zehme. Dom sam jo se 1946 wóttwaril a pózdžej w Tšupcu zasej natwaril za bydleńske zaměry.

Mystiska góra Beyerberg

**Wokoło pomjenjenja Beyerberg pśědu se někotare mytose.
Kótare z wujasnjenjow Was pśeznanijo nejwěcej?**

„Tam jo Beyer, mójny žiwjakowy kjandroz,
kótaregož su teke na toś tej górze zastšělili,
njerodował.“

„How su Germany měli
słuchańske straže.
Wóni su w tšachośe zwónili z jadnym
wjelikim
zwónom. To warnowanje su pomjenili beyern.“

„Na górze jo stajała mnichojska kapala.
Na namšu su mnichy wołali z tym, až su bili
z klapacom na delku.
Tomu su gronili beyern.“

**Lubujošo teke žiwiznu?
Pódpěrajšo nas z pósciwanku za
ekologiske kubłanje a dožywjenje
pśirody.**

Stiftung Naturlandschaften Brandenburg
IBAN: DE 68 1605 0000 3526 0071 43
SWIFT-BIC: WELADED1PMB

Kontakt Lieberose

Schlosshof 1, 15868 Lieberose
info@stiftung-nlb.de
www.wildnisstiftung.de

Foto: Dr. Tilo Geisel

Die
**Wildnis
Stiftung**